мала батьківщина – це місце, де можна жити в гармонії з собою. Однак, таке повернення утруднене тим, що повертається жінка вже не в той самий *locus*, що його виплекала в уяві, а в художній простір, що піддався видозміні. Вирішальним моментом у такому сприйнятті виявляється смерть батьків, з відходом у небуття яких галактика Любимівки втрачає поезію, яку мала досі: "Ось вона, батьківська хата, фата-моргана на твоєму край-небі, тут вони, сонячні люди, пишуть тобі листа..." [3, 256].

І тільки приїзд у Любимівку з донькою дає змогу сподіватися на повернення гармонії: " ...Самотою на батьківському обійсті сонця ранкові й вечірні зустрічаючи, Турівна, сама собі в тому не зізнаючись, намагається повернути час, у якому жила у цілковитій гармонії з Любимівкою..." [3, 273], "Страх самоти полишив її, хата перестала бути очужілою" [3, 274]. Інакше кажучи, блукання світами героїні-Турівни асоціюється з якимось мороком, бездуховним існуванням у надто жорстких умовах, тоді як топос Любимівки – це є концентрований образ повнокровного життя.

Отже, історія в романі Л. Голоти "Епізодична пам'ять" тільки в моменти, коли вона описується хронікально, має однозначний характер. Описи ж сконцентрованого художнього простору родини та села Любимівки, напроти, включають разом з суто історичними алюзіями елементи поетичної ідилії, міфологізації, химерного видива. Причому сторінки, де історична хроніка превалює над художньою, – це зображення світу, що лежить поза рідним селом нараторки, а ось історія, пропущена через філософське та поетичне сприйняття, – це якраз події, що відображаються в топосі степового села. Тому, підсумовуючи, можна сказати, що історія зовнішня, глобальна накладена в романі на історію локальну, і саме остання найбільш вдається авторці, адже "сухий" перелік фактів тут стає максимально наочним. У тексті показуються всі жорсткі пертурбації, що їм піддавалася сільська цивілізація на протязі XX століття, але остаточний висновок все ж оптимістичний: повернення героїні в батьківську хату символізує спробу відродження колишньої гармонії. Тим самим поетичне минуле і гірке сучасне мають – у рецепції авторки – породити гармонійне майбутнє, де традиції українського села отримають новий імпульс розвитку.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бахтин М. Формы времени и хронотопа в романе. / М. Бахтин //Бахтин М.М. Вопросы литературы и эстетики. – М.: Художественная литература, 1975. – С. 234-407.
2. Якубовська М. Упійманий час / Якубовська М. // Літературна Україна. – 2008. – 4 березня. – С. 6.
3. Голота Л. Епізодична пам'ять: Роман / Л.Голота. – К.: Факт, 2007. – 288 с.
4. Лубківський Р. Невичерпні потенції української культури / Р. Лубківський. // Літературна Україна. – 2008. – 13 березня. – С. 1-2.
5. Андрусяк С. Вогонь нашої пам'яті: Історична проза в контексті сьогодення / Андрусяк С. // Київ. – 1990. – № 1. – С. 125-127.
6. Пахаренко В. Нарис української поетики / В. Пахаренко // Українська мова та література. – 1997. – № 25. – С. 70-75.

УДК 821. 161. 2: 82 – 193. 3

ОБРЯД СВАТАННЯ: СПЕЦИФІКА ВІДОБРАЖЕННЯ В ХУДОЖНІЙ ЛІТЕРАТУРІ

Стасик М.В., к. філол. н., в.о. доцента, Ткачук В.М., викладач

Запорізький національний університет

Стаття присвячена особливостям зображення українськими письменниками 19-20 століть обряду сватання. Автори статті доводять, що письменники з етнографічною точністю описують цей обряд. Відображення народних традицій створює атмосферу повсякденного буття українського народу.

Ключові слова: автор, побут, традиція, обряд, сюжет.

Стасык Н.В., Ткачук В.Н. ОБРЯД СВАТАНЬЯ: СПЕЦИФИКА ИЗОБРАЖЕНИЯ В ХУДОЖЕСТВЕННОЙ ЛИТЕРАТУРЕ / Запорожский национальный университет, Украина.

Статья посвящена особенностям изображения украинскими писателями 19-20 веков обряда сватанья. Авторы статьи доказывают, что писатели с этнографической точностью описывают этот обряд. Отображение народных традиций создает атмосферу повседневного бытия украинского народа.

Ключевые слова: автор, быт, традиция, обряд, сюжет.

Stasyk M.V., Tkachuk V.M. MARRIAGE RITE: SPECIFICITY REFLECTED IN LITERATURE / Zaporizhzhya national university, Ukraine

This article is devoted to features images Ukrainian writers ages 19-20 marriage rite. The article argues that writers of ethnographic accuracy describing this ritual. Display folk traditions creates an atmosphere of everyday life of the Ukrainian people.

Key words: author, lifestyle, tradition, ritual, story.

Наші часи позначені небувалим зростанням інтересу до проблем вітчизняної історії, витоків національної культури. Вивчення традицій, звичаїв, обрядів українського народу нині стає все більш актуальним, оскільки пов’язане не лише із суто пізнавальним інтересом, а й з практичним надзавданням – сприянням національно-культурній розбудові України. Дослідження культурно-побутової спадщини свого народу сприяє формуванню та розвитку почуття національної гідності.

Сімейне життя українців традиційно супроводжувалося різноманітними обрядами та ритуалами, які в образно-символічній формі відзначали певні етапи життя людини та найважливіші стадії розвитку родини в її життєвому циклі: утворення сім'ї, народження дитини, її повноліття, сімейні ювілеї, смерть когось із членів сім'ї. Відповідно до природного циклу існування людини, склався комплекс обрядів «*сімейна обрядовість*». Основні його елементи – родильні, весільні, поховальні й поминальні обряди. Біля витоків свого формування сімейні обряди та ритуали тісно стикалися з магічними заходами, котрі мали забезпечити сім'ї та окремій людині щастя, багатство та плодючість, захистити її від злих сил. Із розвитком раціональних знань магічні обряди поступово втрачали свій первісний зміст, все більше набуваючи розважального характеру. Так формувався багатошаровий і багатофункціональний обрядовий комплекс. Таким в основному він залишається і тепер, хоча й зазнав значних трансформацій та спрощень.

Утворенню сім'ї українці завжди надавали великого значення. Відповідно до цього формувалася *весільна обрядовість* – справжня народна драма, що включала ігрові дії, танці, співи, музику. У характері весільної обрядовості відбилася народна мораль, звичаєве право, етичні норми та світоглядні уявлення, що формувалися протягом століть.

Українське весілля поділяється на три цикли: передвесільний, весільний і післявесільний. У свою чергу, кожен із циклів складався з низки обрядів. Передвесільна обрядовість включала сватання, умовини, оглядини, заручини, бгання короваю і дівич-вечір. Власне весілля складалося із запросин, обдарування, посаду молодих, розплітання коси, розподілу короваю, перевезення посагу, перезви, рядження. Післявесільний цикл присвячувався вшануванню батьків молодими, прилученню невістки до родини чоловіка. Це обряди хлібин, свашин та гостин.

Оскільки духовне життя України тривалий час принижувалося не лише на офіційному рівні, а й за допомогою псевдонаукових концепцій, українська етнографічна школа зароджувалася на оригінальних підвалинах, а саме - народознавчих. На відміну від багатьох національних шкіл, її витоками були не географія, а фольклористика, народне мистецтво та література. Важко назвати українського етнографа, який не був би письменником, так само, як і українського письменника, котрий не вивчав би народне життя або ж не був навіть «чистим» етнографом (І.Котляревський, Г.Квітка-Основ’яненко, І.Нечуй-Левицький, Володимир Гнатюк, І.Франко та ін.). Однак народознавчий аспект творів багатьох письменників залишається малодослідженим, що й зумовлює *актуальність* нашого дослідження.

Із зародженням нової української літератури, письменники почали широко використовувати у своїх творах елементи родинної обрядовості. Найперше це проявилося в драматургії, зокрема в драмах І.Котляревського «Наталка Полтавка», Г.Квітки-Основ´яненка «Сватання на Гончарівці», п’єсі Т.Шевченка «Назар Стодоля», в яких даються розгорнуті картини весільного обряду чи його етапів (сватання, заручин). Згодом зображення обряду весілля з’являються у прозі: у повістях Г.Квітки-Основ’яненка «Маруся», «Козир-дівка», Т. Шевченка «Наймичка», оповіданні Марка Вовчка «Козачка», Ю.Федьковича «Люба згуба», романі П.Мирного «Хіба ревуть воли, як ясла повні», поемі П.Куліша «Настуся» тощо. Мотиви весільної лірики використали В.Пачовський у віршах «Ведуть дружби до шлюбу...», «До вечері в шлюбнім строю» (збірка «Розсипані перли»), «Весілля» (збірка «На стоці гір»); В.Бобинський у вінку сонетів «Ніч кохання»; Б.-І.Антонич у поезіях «Весілля», «Весільне», «Весільна ніч».

Починалося весілля сватанням (світанки, змовини, брання рушників, рушники, згодини, слово), коли посли від молодого (старости, свати, сватачі, посланці) йшли до батьків обранки укладати попередню угоду про шлюб. Свататися було прийнято у вільний від польових робіт час (на М'ясниці –певний період після посту, коли за канонами православної церкви дозволяється вживати м'ясну їжу, одружуватися тощо; та від Паски до Трійці): «От і пилипівка; от і Ганнино зачатіє, зачали парубки засилати старостів до дівчат. Знай люди швандяють по вулицям з паличками у руках. То гляди: ідуть двоє поперев’язувані рушниками, бодряться, вихваляються: от там і там таку-то за такого просватали. А інші свинячою стежкою, попід плотами, мовчки собі ідуть, і під плечем, замість хліба святого, несуть… гарбуз! Еге!

Нігде дітись: як заробили, так і відвічать» [1, 57-58]. Або: «Після другої Пречистої Василь заслав старостів до Ганни Тихонівни» [2, 40-41].

Зі старостами до дівчини йшов парубок, на Поділлі – ходили і його батьки, а на Закарпатті – ще й брат або сестра. Часто це відбувалося пізно ввечері для збереження таємниці. Вівся традиційний діалог (із згадкою мисливця і куниці, купця і товару, біблійних персонажів). Саме такий обряд сватання описав Т.Г.Шевченко у драмі «Назар Стодоля». Твір вражає етнографічно-точним описом цього дійства: «Дай, боже, вечір добрий, вельможний пане!

Хома. Добривечір і вам. Добривечір, люди добрі! Просимо сідати; будьте гостями. А відкіля се вас Бог несе? Чи здалека, чи зблизька? Може, ви охотники які? Може, рибалки або, може, вольнії козаки?

Сват. І рибалки, і вольнії козаки. Ми люди німецькії, ідемо з землі турецької. Раз дома у нашій землі випала пороша. Я й кажу товаришу: «Що нам дивиться на погоду? Ходім лишень шукати звіриного сліду». От і пішли. Ходили-ходили, нічого не знайшли. Аж гульк – назустріч нам іде князь, підніма угору плечі і говорить нам такії речі: «Ей ви, охотники, ловці молодці! Будьте ласкаві, покажіте дружбу. Трапилась мені куниця-красна дівиця; не їм, не п'ю і не сплю від того часу, а все думаю, як би її достати. Поможіть мені її піймати; тоді чого душа ваша забажа, усе просіте, усе дам: хоч десять городів, або тридев'ять кладів, або чого хочете». Ну, нам того й треба. Пішли ми по слідам, по всім городам, по усіх усюдах, і у Німеччину, і у Туреччину; всі царства й государства пройшли, а все куниці не знайшли. От ми і кажемо князю: «Що за диво та звірюка? Хіба де кращої нема? Ходім другої шукати». Так де тобі! Наш князь і слухати не хоче. «Де вже, каже, я не з'їздив, в яких царствах, в яких государствах не бував, а такої куниці, сиріч красної дівиці, не видав». Пішли ми вп'ять по сліду і якраз у се село зайшли; як його дражнять, не знаємо. Тут вп'ять випала пороша. Ми, ловці-молодці, ну слідить, ну ходить; сьогодні вранці встали і таки на слід напали. Певно, що звір наш пішов у двір ваш, а з двору в хату та й сів у кімнату; тут і мусимо піймати; тут застряла наша куниця, в вашій хаті красная дівиця. Оце ж нашому слову кінець, а ви дайте ділу вінець. Пробі, оддайте нашому князю куницю, вашу красну дівицю. Кажіть же ділом, чи оддасте, чи нехай ще підросте?

Хома. Що за напасть така! Відкіля се ви біду таку накликаєте! Галю! чи чуєш? Галю! порай же, будь ласкава, що мені робити з оцими ловцями-молодцями.

Хома. Бачите ви, ловці-молодці, чого ви натворили? Мене старого з дочкою пристидили!.. Гай-гай! Так ось же що ми зробимо: хліб святий приймаємо, доброго слова не цураємся, а за те, щоб ви нас не лякали, буцім ми передержуємо куницю, або красну дівицю, вас пов'яжемо. Прийшов і наш черед до ладу слово прикладать. Ну, годі ж тобі; дочко, посупившись стояти; чи нема в тебе чим сих ловців-молодців пов'язати? Чуєш-бо, Галю? А може, рушників нема? Може, нічого не придбала? Не вміла прясти, не вміла шити – і в'яжи ж чим знаєш, хоч мотузком, коли ще й він є. (Галя уходит в свою светлицу и немедленно возвращается, неся на серебряном блюде два вышитые полотенца и кладет на хлеб, принесенные сватами; потом подходит к отцу и низко кланяется и целует руку; потом берет блюдо с полотенцами и подносит сватам – сперва одному, потом другому. Сваты, взявши полотенца, кланяются Хоме).

Сват. Спасибі ж батькові, що свою дитину рано будив і усякому добру учив. Спасибі й тобі, дівко, що рано вставала, тонку пряжу пряла, придане придбала. (Галя берет полотенца и перевязывает через плеча одному й другому, потом отходит и робко поглядывает на двери).

Хома. Догадався, догадався! Ти хочеш і князя зв'язати. Нехай завтра обоє його зв'яжемо. Бач, мабуть, злякався, що не показався. Стривай, попадешся, не втечеш!

Сват. Він і сам прилетить, як зачує, що так похваляєтесь.

Хома. Ну, поки вже долетить, нам нічого ждати. Просимо сідати. Що там є, поїмо; що дадуть, поп'ємо та побалакаємо дещо. А тимчасом ти, Галю, не гуляй, в корці меду наливай та гостям піднеси хліба-солі, проси з привітом і з ласкою.

Сват. Ми вам такої халепи натворили, що боїмося, щоб ви нас не потруїли... Призволяйтесь самі.

Сват. Тепера так? Пошли ж, боже, нашим молодим щастя, і багатства, і доброго здоров'я, щоб і внуків женити, і правнуків дождати... [3, 157-160].

Сватання передбачало розмову старостів з батьками нареченої, обмін хлібом, перев’язування нареченого хусткою на знак згоди, а старостів – рушниками. Висловлення згоди нареченої на одруження було обов’язковим елементом сватання на всій території України. Скромність дівчини стримувала її давати пряму відповідь. Подаємо уривок з роману А.Чайковського, де зображено цей обряд. «Сотник каже: – Не знаю, чи дівчина согласна, а коли так, то Боже благослови і поможи. Другий староста відчинив двері і прикликав Марусю. Вона пройшла і стала біля печі. Прийшов і Петро і став біля порога. – Що ж, Марусю? Согласна ти за цього козака вийти заміж чи ні? Маруся, колупаючи пічку, каже: – Я согласна, коли б лише батько-мати віддали. – І що ж, батьку, і ти, паніматко, – питає старший староста, - чи

віддасте, чи нехай ще підросте? – Благослови Боже в добрий час! – заговорили обоє. Старости повставали з лави і ладились відходити, та сотник їх задержав: – Підождіть, я гостинця дам. – Узяв хліб зі стола, поцілував і передав старостам. – Та коли вже хлібом обмінялись, то слід нам і випити по чарці. Маруся була Петрові засватана». [4, 238 – 239].

Хліб на сватанні – символ добробуту, гостинності, хлібосольства, здоров'я та багатства. Здавна народ України славився своєю гостинністю, бо «веселий гість – дому радість». Споконвіку на столі, застеленому барвистим, вишитим рушником, лежав хліб, а поруч нього сіль, які завжди для українців були святинею. Хліб – один з найдавніших і найважливіших символів української обрядовості. При цьому його утилітарна функція відходить на другий план, а пріоритетною стає знакова, символічна. Обмін хлібом виражав ідею єдності родини, міцності шлюбу, продовження роду, благополуччя й злагоди в сім'ї: «Перед самим Семеном Карпо заслав до Мотрі старостів. Старости заміняли хліб; Мотря не цуралася Карпа» [5, 143].

Для художньої практики Г.Квітки-Основ'яненка характерна ідеалізація в зображенні позитивних героїв (головним чином людей з народу) та тенденційність (аж до карикатурності) у змалюванні негативних персонажів (переважно з панівних верств), пильна увага до негативних явищ дійсності. Це позначилось і на обряді сватання, у якому використані і сатиричні елементи:

Скорик (так же важно). Прежде усєво позвольте во фрунт стать і без темпов вам честь отдать, а просто покланитца и добрым словом прислужитца. Прежде паслушайте нас, а после уж будет от вас приказ. Кагда будет теє, так ми і онеє; когда ж наше слово не в прийом, так ми адретируємося і проч пайдьом. А што ми не дезертьори, і не марадьори, і без худої науки, так вот вам хлеб святой у руки. (Подает хлеб). Пожалуйте.

Тиміш. Так-таки, так.

Прокіп. Хліб святий приньмаємо, а вас послухаємо; коли ж ваша річ не до діла, то не треба і вас, і вашого хліба. Сідайте, люди добрі; може, здалека ідете? (Старосты садятся насаживают Стецька подле себя). А відкіля ви, панове, з якої землі?

Скорик. Ми з землі дальної. Кали слихали, аж з Франції.

Стецько. Вже й видно – москаль, зараз і збрехав. Ми притьмом з-за Харкова (Тымиш его удерживает).

Прокіп. Що ж то за земля? Чи далеко вона відсіля?

Скорик. Не близько. Іщо аж за Москвою будет верстов сто.

Тиміш. Так-таки, так.

Прокіп. Крий боже, як далеко! Мабуть, на кінці світа! Туди ворон нашої кості не занесе! - Хороша ж сторона?

Скорик. Старана важная! Туда і за всєво свєту господство з'єзжаєца пажить, пагулять...

Прокіп. Чи там же кабаки, чи вольна?

Скорик. Там об кабаках і не слишно; усе п'ють без заказу.

Прокіп. А горілка дешева?

Скорик. Ніпочому. Там горільчані каладізя.

Прокіп. От сторона, так-так! Ще лучче Косолапівки. Тим-то і господство туди унажа. Е, якби нам, жінко, туди на слободу перейти, та хоч би раз у таких колодязях скупатись! Ви ж в нас постоєм, чи що?

Скорик (говорит скоро). Нет, ми прахадяща, партийонна каманда. А вот з нами какая гисторія, просимо паслухать. Раз у прошлом у годі були ми у паході, у диком народі. Сємдесят городов разорили, тридцять полонили, а один траншеями осадили. А У евтом городі как раз сидел вот евтот (указав на Стецька) дикой князь. Войско ево штурмует, а он знай себе бунтует, паднімает угору плечі і гаворит такії речі: з городом вам атдамся завсєм, толькі патєште менє тем, оддайте міне алі птицю, алі чорную куницю, алі красную дівицу, какую у вас ізберу і до себя приведу. Генерал нас призвал, такиї речі і сказал: ти, Осип Скорик, па всему свету пабувал, усю Туреччину ізхадил і в Рассєю захадил, ти з ним пайди і в Німецію зайди, іщіте таково дива, шукайте, і как найдьош, ему аддавайте. Вот ми как пашли, тридцать государств прашли, а такова дива не нашли. Я було у ретираду астался, так наш дикой князь затялся; усьо ішли, ішли, і учора у єтот город, - как завьотца, не знаєм, - пришли; тут разом пала нам пароша...

Стецько (все слушал со вниманием). Бов, бов, бов! То по москалевій брехні дзвонють. Яка літом пороша?

Скорик (к нему с большим сердцем). Малчи, шпийон! Не дасть закону сполнить.

Стецько (тихо). Дарма, бреши, бреши; до чого-то воно дійдеться.

Скорик. Вот как пала пароша, і на пароші след увидали і слідіть стали. Наш дикой князь татчас па следу взнал і как апеченой закричал: вот мая ні птиця, ні чорная куниця, а красна дівиця! Пайдьом єйо ськать і на нєйо пароль узять. Вот ми па следу и пайшли і да вашово дому пришли. Тепер ми себе розсуждаем: певно, наша ні птиця, ні куниця, а красная дівиця, у вас у хаті, тут єйо і палучить желаем. А па євтой мові будьте усе здарови. Нашому слову канець, а ви дайте делу вінець.

Тиміш (все продолжает). Так-таки, так.

Стецько. Бач, куди карлючка закандзюбилась! Не з чорта хитрий і москаль!

Прокіп (все с важностью). Що се за напасть така? Відкіля се ви, панове хранцузи, таку біду на нас накликаєте? І якого нам дикого князя поставляєте? Що воно таке є, кажіть? Щоб нам нашого не втопить.

Скорик. Е, хоч наш князь і дикой, одначе он штукар великой! Как на свет родился, то іщо з сабою не бился; кагда ж ляжет спать, так ат нєво і слова не слыхать; і таки з худоби кой-што маєт, і кагда абедаєт, зубов не позичаєт, а собственними своїми кусаєт; ат вади ні разу п'ян не бивал, і нікагда у себя грошей не крал; у кампаніі знает честь, свічей і сала не ест; ум і разум за ним ведьотця, он на стену не дерьотця. Тепер ви делом розмишляйте, а нам ответ давайте.

Одарка (Уляне, которая стоит неподвижно). Колупай швидше піч, колупай!

Прокіп (подумав, важно). Ось що ми зробимо: хліб святий приньмаємо, доброго слова не цураємось; а щоб ви нас не порочили, буцімто ми передержуємо куниці або красні дівиці, так ми вас пов'яжемо. Чи так, жінко?

Одарка (весело и ласково). Роби як знаєш. Ти батько і нам усім голова; як скажеш, так і буде.

Прокіп. Еге! Дочко, а годі піч колупати, давай чим оцих хранцузів пов'язати.

Стецько (испугавшись). Ану, ну; до чого дійдеться, то я і навтікача.

Одарка (подойдя к Уляне, весело). Іди ж, іди. Чуєш, що батько велить? Може, нічого не придбала та вже і соромиться. Не вміла матері слухати, не вчилася прясти, не заробила рушників, в'яжи ж хоч валом. А ке лишень, що в тебе там є? (Тащит ее против воли). Та іди-бо; ще й опинається [6, 123 – 126].

Бували, однак, випадки, коли дівчина не давала згоди на одруження. На знак відмови вона повертала старостам принесений ними хліб або ж підносила молодому гарбуза чи макогона. Тоді про хлопця казали, що він ухопив гарбуза або облизав макогін. Тому, щоб уникнути сорому, часом посилали «розвідника», котрий мав довідатися про наміри дівчини та її батьків, або йшли свататися пізно ввечері, аби люди не бачили:

Скорик. Ну, харашо, когда так; будеш дяковать. (Уляна, веселая, румяная, выносит приготовленное ею и покрытое сложенным шелковым платком, подносит к Стецьку и кланяется).

Стецько (в полной радости встает, засучивает рукава и, не взяв еще, обратясь к отцу и матери, кланяется и говорит, прерывая смехом). Спасибі матері... що вчила батька спати... та будила... прясти... (Пока он говорил, Олексий взял из-за него подносимый платок и проворно зацепил его за пояс. А Стецько, проговорив, схватывает, не смотря, большую тыкву. Стоит в изумлении, разинув рот, и держит ее перед собой. Уляна бросается к спешащему к ней Олексию).

Олексій. Тепер ти моя на віки вішні!

Уляна. Не покину тебе до смерти!

Одарка. Що се, що се таке? Що се?

Стецько. Гарбуз! Хіба повилазило? Ось бач; хоч покуштуй!

Одарка. Що се таке? Та се нас обморочено!

Олексий. Ні, матусенько, се не морока, се правда святая, хоч перехрестись. Таке моє щастя: мені досталася хустка, а урагу мому - гарбуз.

Стецько. Так поміняймось ке.

Уляна. Матусенько, моя ріднесенька! Божая воля на те, щоб я пожила ще на світі. Благослови ж мене і мого Олексія! [6, 130-131].

Піч – символ материнського начала; непорушності сім'ї; неперервності життя українського народу; батьківщини, рідної хати; босоногого світлого дитинства; поетичний символ народної обрядовості. «Піч – наче мати рідна», «Рідну матір може підмінити лише піч», – казали у давнину. На Україні існував справжній культ печі. І не тільки тому, що в ній варили їжу, пекли хліб, сушили збіжжя, на ній спали,

лікували простуди тощо. Піч була глибоким символом рідного вогнища, неперервності роду. Чому засватана дівчина колупала піч? Нині вчені вважають, що вона виконувала символічний акт: під нігті потрапляли не просто глина, а часточки батьківського домашнього тепла, материнської любові, які дівчина хотіла взяти у дім нареченого. У деяких регіонах з цією ж метою наречена при переході в оселю молодого брала з собою жарини з печі. Якщо дівчина була згодна вийти заміж, то вона виходила і колупала піч. Таким жестом вона начебто просила у своїх предків благословення на сватання. Саме такі приклади ми знаходимо в багатьох художніх творах: «Зараз Наум, а раденький же такий! – і каже, буцімто з серцем: - Та що се за напасть? Жінко! Що будемо робити? Дочко! А ходи сюди на пораду! Маруся, вийшовши із кімнати, засоромилась, почервоніла, як мак, і, не поклонившись, зараз стала коло печі та й *колупала її пальцем*. От Наум і каже: - Так ось що ми зробимо: хліб святий приймаємо, доброго слова не цураємось, а щоб ви нас не порочили, що ми передержуємо куниці та красні дівиці, так ми вас пов'яжемо і тоді усе добре вам скажемо. Дочко! Прийшла і наша черга до прикладу казати: годі лишень піч колупати, а чи нема чим сих ловців-молодців пов'язати?» [7, 182-183]. Обряд сватання витриманий письменником у дусі народнопоетичної творчості відповідно до традиції.

«*Прийміть мене, мамо, я ваша невістка*», – такими словами, як не дивно, два століття тому дівчина починала сватання. Згідно з існуючими звичаями, вона мала на це таке саме право, як і хлопець. А раніше хлопці лише подекуди наважувалися свататися до коханої. На Волині до цього часу співають: «*Сама рова викопала, Сама висипала, Сама хлопця полюбила, Сама висватала».* На Закарпатті зафіксована легенда, за якою незаміжні дівчата займали перед себе воли та йшли від села до села, гойкаючи: *«Ча, волики, ча! Кому треба невістча!»* Якщо в сім'ї був легінь, що мав женитися, то дівку кликали до хижі. Котра більше волів гнала перед собою, ту скоріше кликали за невістку. Пояснюють це явище відсутністю женихів, оскільки села колись були малими. Сватання дівчини як відгомін матріархату здавна побутувало у різних народів (болгари називали його «приставане») не суперечило традиційним шлюбним ритуалам. Але вже за середньовіччя цей звичай почав сприйматися як небажана форма сватання. Певний виняток становили українці. У їхньому середовищі він, у цей час призабутий, зажив новим життям. Цьому сприяло, зокрема, те, що через постійні війни чоловіки надовго йшли з рідної домівки, а сім'ю очолювали жінки. З огляду на це зростали їхні права у родині, у тому числі пріоритет у сватанні. Недаремно тоді побутував вислів *взяти замуж* – замість пізнішого *піти заміж*. Дівчина пропонувала хлопцеві руку, не заручаючись його згодою, причому їй дуже рідко відмовляли, бо це могло накликати нещастя. Про силу цієї традиції свідчить звичай, що існував у XVIII ст.: злочинця, засудженого до страти, могли помилувати, якщо котрась із дівчат висловлювала бажання взяти його за чоловіка. «Юрба проводжала вродливого запорожця Сторчака до шибениці. З похиленою головою і опущеними вниз очима, але твердою ходою, йшов він на смерть. Вона тепер здавалася страшнішою, ніж в розпалі грізного бою, який часто і з радістю він зустрічав. Повільно наближалася вирішальна хвилина... І, щоб умерти, заспокоївши душевну тугу, Сторчак став читати тихо, які знав, молитви. Аж раптом юрба розступилася, і до могили вийшла баба Христя, "стара дівка", як називали її спасівці. Не знайшлося у сусідніх селах молодої дівчини, котра б забажала врятувати козака від смерті. Вона підійшла до Сторчака й покрила його голову квітчастою хусткою. Пожвавішав хрещений люд. Хтось з юрби кричить: "От тобі й баба Христя! Знайшла-таки своє щастячко жіноче!.." Отаман тоді й каже: "Сторчак, вражий сину, бодай милую тебе. Іди дбай дружину!" А козаки за отаманом: "Готуйся, козаче, до весілля! Принесем тобі перину - пуховеє пір'я! Ой, і погуляємо ж ми, братці-молодці!"» [8].

Проте в міру того як зростала роль чоловіків у суспільній сфері, такі звичаї поступово забувалися. І вже наприкінці XIX ст. ініціатива у сватанні цілком перейшла до парубків, а роль дівчини звелася до сором'язливого колупання печі та подавання старостам весільних рушників.

Отже, аналіз творів української художньої літератури свідчить про активне використання письменниками народних звичаї та обрядів, одним з яких є сватання. Митці заглиблювалися в життя свого народу, намагалися подати події з їх корінням, окреслити національне буття, розуміння якого в них було багатогранним. Відтворення народних звичаїв створює своєрідну атмосферу повсякденного буття українського народу з його усталеними звичаями і традиціями, в яких закріпилися віками вироблені принципи психології, моралі, етики.

ЛІТЕРАТУРА

1. Квітка-Основ'яненко Г. Маруся// Квітка-Основ'яненко Г. Прозові твори: У 7-х т. – Т. 3. – К.: Наукова думка, 1981. – С. 47-98.
2. Нечуй-Левицький І. Твори: У 2 т./ Нечуй-Левицький І. – Т. 1. – К.: Дніпро, 1977. – 572 с.
3. Шевченко Т. Назар Стодоля/ Т. Шевченко // Українська драматургія. Золота збірка. – Харків: Клуб сімейного дозвілля, 2010. – С.145 – 192.

4. Чайковський А. Сагайдачний: історичний роман у трьох книгах/ Чайковський А. – К.: Варта, 1993. – 572 с.

5. Нечуй-Левицький І. Кайдашева сім'я. Повісті, п'єса/ Нечуй-Левицький І. – Харків: Фоліо, 2007. – 351 с.

6. Квітка-Основ'яненко Г. Сватання на Гончарівці/ Г. Квітка-Основ'яненко // Українська драматургія. Золота збірка. – Харків: Клуб сімейного дозвілля, 2010. – С.63 – 144.

7. Квітка-Основ'яненко Г.Вибрані твори/ Квітка-Основ'яненко Г. – К.: Дніпро, 1983. – 349 с.

8. Виженко О. Історія запорозьких козаків для веселих дітлахів[Електронний ресурс].- Режим доступу *http://www.abetka.ukrlife.org*

УДК 821.111 Р – 3.09

СПЕЦИФІКА ІНТЕРПРЕТАЦІЇ РОМАНІЧНИХ КЛІШЕ В АНГЛІЙСЬКОМУ ПІЗНЬОРЕНЕСАНСНОМУ ФОРМУЛЬНОМУ РОМАНІ (НА МАТЕРІАЛІ ТВОРУ ГЕНРІ РОБЕРТСА «ВИКЛИК ФОРТУНІ»(1590))

Тарасенко К.В., к. філол. н., доцент

Класичний приватний університет

Стаття присвячена дослідженню специфіки інтерпретації романічних кліше у «формульному» романі англійського пізньоренесансного письменника Генрі Робертса «Виклик Фортуні» (1590). Показано, що у творі є усі ознаки так званого «формульного» роману – наявність легко впізнаваних кліше, актуальних для тогочасного читача ідей, тем та концептів. Особливу увагу автор приділяє популярному в єлизаветинській літературі концепту Фортуни, представляючи на сторінках твору доволі оригінальну інтерпретацію цієї теми.

Ключові слова: «формульна» література, роман, доба Ренесансу.

Тарасенко К.В. СПЕЦИФИКА ИНТЕРПРЕТАЦИИ РОМАНИЧЕСКИХ КЛИШЕ В АНГЛИЙСКОМ ПОЗДНЕРЕНЕССАНСНОМ «ФОРМУЛЬНОМ» РОМАНЕ (НА МАТЕРИАЛЕ ПРОИЗВЕДЕНИЯ ГЕНРИ РОБЕРТСА «ВЫЗОВ ФОРТУНЕ» (1590)) / Классический приватный университет, Украина

Стаття посвящена исследованию специфики интерепретации романических клише в «формульном» романе английского позднеренессансного списателя Генри Робертса «Вызов Фортуне» (1590). Показано, что в произведении присуствуют все признаки «формульного» романа – наличие легкоузнаваемых клише, актуального набора излюбленных для читателя тем, идей и концептов. Особенное внимание автор уделяет популярному в елизаветинской литературе концепту Фортуны, представляя на страницах романа оригинальную интерпретацию этой темы.

Ключевые слова: «формульная» литература, роман, эпоха Ренессанса.

Tarasenko K.V. THE PECULARITIES OF THE INTERPRETATION OF "ROMANCE" CLISHES IN THE ENGLISH NOVEL OF LATE RENAISSANCE (IN THE NOVEL BY HENRY ROBERTS "A DEFIANCE TO FORTUNE" (1590)) / Classic Private University, Ukraine

The article is devoted to the investigation of the peculiarities of the interpretation of "romance" clichés in the "formula" novel of the English Renaissance writer Henry Roberts "A Defiance to Fortune" (1590). It is shown that all the signs of "formula" novel are evident in the text – well-known clichés, popular for the Elizabethan reader motives, ideas and concepts. Special attention and interesting interpretation is given to the concept of Fortune – one of the most favorite in the Elizabethan literature.

Key words: "formula" literature, novel, Renaissance epoch.

«Формульний» роман на сьогодні є явищем маловивченим, оскільки довгий час такий різновид літератури характеризувався з позицій відповідності певним естетичним канонам, а власне позалітературні чинники (стратегії виробництва та споживання, успіх у читацької аудиторії), за якими також має відбуватися реконструкція/створення цілісної стереоскопічної історико-літературної картини будь-якого століття, почали братися до уваги лише у 80^{х} роках ХХ століття (Дж. Кавелті, П. Свірський, В. Гудков, Б. Дубін, А. Таранова та ін.). Тож не дивно, що на маргінесі дослідницької уваги залишились твори, які хоча свого часу і мали шалений попит у читачів у більш ранні історико-літературні епохи, втім завдяки невідповідності високим художнім критеріям так і не здобули належної уваги.